

dr hab. Dariusz Magier, prof. UPH  
Zakład Archiwistyki  
Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych  
Wydział Humanistyczny  
Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

Siedlce, dn. 13.04.2018 r.

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgra Hadriana Michała Ciechanowskiego pt.  
„Kancelaria władz wojewódzkich w latach 1975-1990 na przykładzie Wojewódzkiej  
Rady Narodowej w Toruniu oraz Urzędu Wojewódzkiego w Toruniu”**

Funkcjonowanie biurokracji w administracji państwowej w okresie PRL, zwłaszcza na szczeblu terenowym, nie cieszyło się dotychczas szerszym zainteresowaniem historyków i archiwistów. Być może powodem jest przekonanie, że w warunkach dyktatury rola administracji poddanej nadzorowi partii komunistycznej miała znaczenie drugorzędne. O ile nawet zgodzimy się co do tego w zakresie politycznym (decyzyjnym), o tyle sposób realizacji polityki kreowanej gdzie indziej, w tym interesujące nas zagadnienia kancelaryjne, stanowi zagadnienie posiadające znaczny badawczy potencjał. Już sama struktura władzy terenowej w województwie, a więc wojewódzkie rady narodowe, jako organy jednolitej władzy państwowej, oraz wojewodowie będący ich organem wykonawczym i zarządzającym, a jednocześnie terenowym organem administracji państwowej, stanowi duże wyzwanie poznawcze. Dodać należy, że zakres władzy wojewody w sferze tworzenia prawa lokalnego był dosyć szeroki, odgrywał przy tym niepoślednią rolę w okresie wydarzeń nadzwyczajnych. Wojewodów i WRN obsługiwały kancelaryjnie urzędy wojewódzkie – duże, mocno rozwinięte struktury tworzące własne biurokratyczne ekosystemy. Zakres chronologiczny pracy, czyli lata 1975-1990, obejmuje administrację państwa powołaną na podstawie ustawy z 28 maja 1975 r. o dwustopniowym podziale administracyjnym państwa oraz o zmianie ustawy o radach narodowych, funkcjonującą od 1 czerwca 1975 r. do wejścia w życie ustawy powołującej samorząd po przemianach 1989 r., na mocy ustaw z marca i kwietnia 1990 r. Okres zamknięty tymi cezurami to tzw. późny PRL, w dziejach administracyjnych stanowiący odrębną epokę. Biorąc to pod uwagę stwierdzam, że zarówno wybór obszaru badawczego w

postaci Wojewódzkiej Rady Narodowej w Toruniu oraz Urzędu Wojewódzkiego w Toruniu, jak i zakres chronologiczny pracy 1975-1990 nie budzi zastrzeżeń.

O ile literatura historyczno-archiwalna w zakresie omawianego zagadnienia jest skromna, o tyle należy nadmienić, że opracowanie zespołów archiwalnych wytworzonych przez terenowe organy administracji państwowej, zwłaszcza podstawowego szczebla, przyniosło archiwom państwowym wiele wiedzy z zakresu dziejów ustrojowych administracji. Omawiana dysertacja należy do tego klasycznego nurtu, który powszechnie występował w przeszłości, kiedy to wiedza praktyczna zdobyta podczas opracowania materiałów archiwalnych pożytkowana była następnie w dalszym procesie badawczym prowadzonym przez historyka. Również Autor tej pracy bazuje na doświadczeniach pracy archiwalnej i dogłębnej znajomości akt zdobytej podczas klasycznego, choć – jak czytamy, nieukończonego – opracowania zespołów w oparciu o rodzimy wzorzec zaproponowany przed dziesiątkami przez Kazimierza Konarskiego. W moim przekonaniu idealna to sytuacja zawodowego kształtowania historyka-archiwisty, acz zdaje się na naszych oczach odchodząca niestety z wolna do lamusa.

Ogólna konstrukcja pracy oparta została na pięciu w miarę proporcjonalnych objętościowo rozdziałach poprzedzonych wstępem i zwieńczonych zakończeniem. W pierwszym, wstępnym Hadrian Ciechanowski zarysował dzieje ustrojowe terenowych organów władzy i administracji państwowej w całym okresie PRL, dzieląc go na trzy epoki ustrojowe wyznaczone reformami administracji państwa: lata 1944-1950, 1950-1975, 1975-1990. W drugim rozdziale omówiona została organizacja Wojewódzkiej Rady Narodowej w Toruniu w latach 1975-1990 oraz jej organy. Autor podzielił go na dwa podrozdziały: w pierwszym scharakteryzował zmiany zachodzące w łonie WRN w podziale na poszczególne kadencje, w drugim organizację Biura Wojewódzkiej Rady Narodowej w Toruniu. Trzeci rozdział to opis organizacji i zadań Urzędu Wojewódzkiego w Toruniu w tym okresie. „Archiwalną” część pracy stanowią rozdziały czwarty, omawiający proces archiwotwórczy w Urzędzie Wojewódzkim w Toruniu, łącznie z produkcją aktową WRN, której obsługą kancelaryjną Urząd Wojewódzki się zajmował, oraz piąty zatytułowany „Akta Wojewódzkiej Rady Narodowej w Toruniu oraz Urzędu Wojewódzkiego w Toruniu”, omawiający registraturę, charakteryzujący archiwalnie akta oraz podejmujący próbę określenia wartości historycznej zachowanej dokumentacji obu zespołów archiwalnych. Na marginesie dodać należy, że właśnie w „archiwalnych” rozdziałach mniej wyraziście prezentuje się cezura zamykająca omawiany okres, a to z racji braku możliwości precyzyjnego oddzielenia produkcji aktowej WRN i Urzędu Wojewódzkiego okresu PRL i III RP, gdyż w

funkcjonowaniu kancelarii i archiwum zakładowego żadnej cezury rok 1990 przecież nie niósł. W aspekcie zarysowanego przez Autora celu dysertacji, konstrukcja pracy jest całkowicie uprawniona i nie wzbudza moich zastrzeżeń.

Wstęp zawiera wszystkie niezbędne elementy, które pomagają czytelnikowi zrozumieć zasadniczą część dysertacji, wyjaśniają przedmiot i zakres pracy, jej cel, rozumienie tematu, konstrukcję, charakteryzują wykorzystaną literaturę i źródła oraz informują, co wnoszą one do realizowanego tematu badań.

Pierwszy rozdział wykorzystał Hadrian Ciechanowski do opisu dziejów systemu rad narodowych, ze szczególnym naciskiem na – nie zawsze jasne – relacje między wojewódzkimi radami narodowymi i ich organami a terenowymi organami administracji państwowej oraz na ich zadania i funkcje. Pod tym względem ta część pracy stanowi opracowanie nie do przecenienia dla poszukujących informacji z zakresu dziejów ustrojowych administracji państwowej w PRL w procesie opracowania akt w archiwach państwowych, zwłaszcza na etapie studiów wstępnych oraz pisania wstępów do inwentarzy, jako najpełniejsze dotychczas kompendium historyczno-archiwalne. Autor słusznie zwrócił uwagę na postępujący od początku lat 70 XX w. proces osłabiania pozycji rad narodowych poprzez postępującą centralizację zarządzania gospodarką narodową, wzrastającą przewagę organów wykonawczych i zarządzających nad uchwałodawczymi oraz silne podporządkowanie pionowe. Przypominało to w ogólnym zarysie tzw. centralizm demokratyczny, czyli ustrój wewnętrzny partii komunistycznej. Notabene może warto by było podać więcej odniesień do umiejscowienia administracji szczebla wojewódzkiego w realnej strukturze władzy, czyli uwzględniającej Polską Zjednoczoną Partię Robotniczą i relacje administracji państwowej z Komitetem Centralnym i komitetami wojewódzkimi PZPR. Chociażby poprzez system nomenklaturowy kształtujący wg woli partii komunistycznej dostęp do funkcji kierowniczych w radach narodowych i terenowych organach administracji państwowej, takich jak: przewodniczący i wiceprzewodniczący WRN, członkowie Prezydium WRN, przewodniczący komisji, wojewodowie, wicewojewodowie, dyrektorzy wydziałów i biur urzędów wojewódzkich, wreszcie przewodniczący rad narodowych stopnia podstawowego, prezydenci miast i naczelnicy gmin.

Ze spraw technicznych zwracam uwagę na niedokończone zdanie w ostatnim akapicie na s. 27: „Zgodnie z ustawą styczeniową organem wykonawczym i zarządzającym rady narodowej pozostało.” Chodzi tu zapewne o prezydium rady narodowej.

Drugi rozdział omawia organizację i funkcjonowanie Wojewódzkiej Rady Narodowej w Toruniu. Jak już wspomniano, Autor realizuje swoje zamierzenie poprzez charakterystykę

organizacji rady, jej organów oraz instytucji przy WRN działających w kolejnych następujących po sobie kadencjach. Odrębnym zagadnieniem jest tu Biuro WRN interesujące nas przede wszystkim z punktu widzenia obsługi rady narodowej szczebla wojewódzkiego. Otrzymujemy zatem monograficzne opracowania prezentujące historię WRN w Toruniu, jej części składowe i obsadę personalną. Niekiedy brakuje mi tła porównawczego w funkcjonowaniu toruńskiej WRN, np. wtedy, gdy Autor opisuje powołanie Wojewódzkiego Biura Wyborczego w 1980 r. odwołując się jedynie do aktu własnego Rady, bez określenia czy był to typowy wyraz kreowania rzeczywistości prawnej w terenie. Niemniej jednak dodać należy, że w wielu innych miejscach takim tłem porównawczym są dla Hadriana Ciechanowskiego WRN i UW w Bydgoszczy i Elblągu, co nadaje pracy również niezbędny komparatywny charakter.

Omawiając skład WRN nie pomija Autor przynależności partyjnej poszczególnych osób, aczkolwiek wątpliwe wydaje mi się wnioskowanie, że osoba nie należąca do PZPR lub któregoś z koncesjonowanych stronnictw czy organizacji w realiach PRL mogła być wolna od decyzji motywowanych politycznie. Tym bardziej, że liczba miejsc obsadzanych przez poszczególne organizacje była stała w ramach Frontu Jedności Narodu, a później Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego, o współpracy z którymi wspomina jedynie sygnałnie Autor na s. 83 i 87. W skład elity komunistycznej (w znaczeniu ustrojowym) w tym okresie wchodziły również osoby nie należące do PZPR, dlatego próba opisanego ówczesnego rozkładu sił politycznych w Radzie jak zwykłego dla państw demokratycznych systemu politycznego nie przyniesie wniosków oddających rzeczywistość.

Zadania Biura WRN postanowił przedstawić Autor za pomocą trzech podrozdziałów charakteryzujących odrębnie jego regulaminy z 1975, 1984 i 1988 r., jak podaje: „dla większej przejrzystości”. Nie wiem jednak, czy z racji zupełnie innej struktury poszczególnych dokumentów, nie przyniosło to odwrotnego skutku. Wydaje się, że lepiej było dokonać łącznego opisu podstawowych zadań Biura, zaznaczając zmiany jakie wniosły kolejne regulaminy. Inną wątpliwość, jaką rodzi ten fragment pracy, jest to czy oparcie opisu codziennego funkcjonowania systemu biurokratycznego Biura WRN jedynie na podstawie normatywów prawnych, oddaje realia? Na ile obraz idealny zarysowany w regulaminach jest zgodny z ówczesną rzeczywistością? Dlatego lepiej wygląda ta sytuacja, gdy normatywy konfrontowane są z dokumentacją, tak jak w przypadku podrozdziału „Organizacja wewnętrzna Biura WRN. Tu z kolei chciałbym zwrócić uwagę, że na s. 89-90 powtórzony został dosłownie cały akapit ze s. 78-79, dotyczący regulaminu z Biura z 1984 r.

W rozdziale trzecim znajdzie czytelnik organizację i zadania Urzędu Wojewódzkiego

w Toruniu. Autor dogłębnie przedstawia kompetencje wojewody, które obsługująca go struktura wykonywała i odtwarza organizację UW w kolejnych latach. Jest to część pracy, która niesie dużo cennych informacji wydobytych z dokumentacji, dających możliwości do wykorzystania zarówno w opracowaniach historycznych jak i na niwie archiwalnej. Sprzyja temu zwłaszcza bogaty zestaw rozwiązań graficznych w postaci schematów organizacyjnych oraz tabel zawierających dane odnośnie poszczególnych komórek organizacyjnych.

Przy opisie organu kolegialnego w postaci Kolegium Wojewody utworzonego w 1984 r. pojawia się wchodzący w jego skład I sekretarz Komitetu Zakładowego PZPR przy UW w Toruniu, zatem dobrze by było poświęć kilka słów również tej strukturze charakterystycznej dla realiów PRL.

W rozdziale czwartym Hadrian Ciechanowski zaprezentował proces archiwotwórczy w UW w Toruniu. W pierwszym podrozdziale opisał organizację wykonywania czynności kancelaryjnych w zakresie dokumentacji jawnej oraz tajnej, w drugim – obieg pism w urzędzie, również w podziale na jawne i tajne, w trzecim – tworzenie się registratury i proces przekazywania dokumentacji do archiwum państwowego. Dopiero w tej części pracy widać, wspomniane na początku, naukowe profity godzin spędzonych nad opracowaniem archiwalnym obu zespołów, gdyż po teoretycznym zakreśleniu schematycznego obiegu dokumentów w oparciu o ogólnopolską instrukcję kancelaryjną dla urzędów terenowych organów administracji państwowej, następuje szczegółowa charakterystyka wszystkich czynności składających się na system kancelaryjny UW w Toruniu, wraz z ikonograficznymi przykładami powtarzalnych elementów w systemie obiegu pism, takich jak pieczęcie wpływu, znaki spraw, formularze pism i elementy uwierzytelniające (pieczęcie i podpisy). Schematy podziałów czynności kancelaryjnych i obiegu pism uważam za niezwykle wartościowe dla scharakteryzowania pracy kancelaryjnej omawianego urzędu. Już tylko korektą techniczną literówki będzie poprawa daty w informacji na s. 197 o tym, że instrukcja z 1987 r. przywróciła wzór z 1874 r. (oczywiście chodzi o rok 1974).

Ostatni rozdział to charakterystyka archiwalna akt zespołów WRN w Toruniu i UW w Toruniu. Pierwszy podrozdział posłużył Autorowi do zrekonstruowania registratury oraz do analizy dokumentacji pod kątem ilości wytworzonych akt. Drugi to charakterystyka materiałów archiwalnych omawianych zespołów przechowywanych w Archiwum Państwowym w Toruniu. Trzeci – próba opisanie wartości historycznej zarchiwizowanej dokumentacji.

Ważną część rozdziału stanowi próba wyliczenia ilościowego całości wytworzonych akt zarówno w okresie objętym dysertacją, jak i w latach 1990-1998, kiedy to zlikwidowano

województwo toruńskie. Autor wykonał to w sposób wzorcowy na podstawie ewidencji (materiałów archiwalnych, dokumentacji niearchiwalnej i brakowania dokumentacji niearchiwalnej, której okres przechowywania upłynął) przechowywanej w Archiwum Państwowym w Toruniu. Zaprezentował również ilość zachowanych tu materiałów archiwalnych WRN w Toruniu i UW w Toruniu na tle innych urzędów tego typu funkcjonujących w Polsce w latach 1975-1998, przy czym wydaje się, że duże dysproporcje w tym zakresie wynikają głównie z faktu nie przejścia jeszcze wszystkich materiałów archiwalnych do zasobu archiwów państwowych.

Pomimo trudności z całościowym wydzieleniem dokumentacji wytworzonej do 1990 r. spośród wszystkich zachowanych akt zespołów, o której wspomniano wcześniej, Hadrianowi Ciechanowskiemu udało się wybrnąć z tego zadania obronną ręką. Warto tylko zwrócić uwagę na określenie akt wytworzonych przez WRN i UW w Toruniu nietrafnym mianem spuścizny (s. 248), które w języku archiwalnym oznacza przecież zupełnie co innego, i zastąpić choćby sformułowaniem pozostałość aktowa.

Nie mogę zgodzić się również ze stwierdzeniem, że zespół UW w Toruniu przechowywany w Archiwum Państwowym w Toruniu jest zespołem otwartym (s. 271). Co prawda część akt wytworzonych przez UW w Toruniu nadal znajduje się jeszcze poza zasobem i sukcesywnie będzie przekazywana do archiwum państwowego, ale nie to wszak czyni zespół otwartym, lecz czynny lub nie aktotwórca.

Język dysertacji jest komunikatywny i zrozumiały. Nieliczne literówki i powtórzenia informacji nie mają większego wpływu na pozytywny odbiór narracji. Niewątpliwym plusem pracy są rozwiązania graficzne, zwłaszcza ilustracje, wykresy, tabele i prezentacja statystycznych analiz, które doskonale uzupełniają narrację niosąc bogactwo dodatkowych informacji. Posługiwanie się nimi ułatwia spis wykresów, tabel i ilustracji. Z racji licznie występujących w tekście skrótowców znacznym ułatwieniem jest wykaz skrótów.

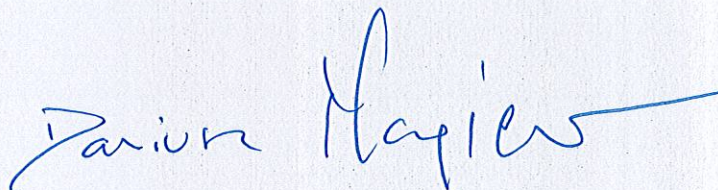
Zakończenie oceniam jako prawidłowe, zawierające niezbędne elementy i podsumowujące ustalenia. Zgadzam się z Autorem, że z racji daleko idącej unifikacji w funkcjonowaniu administracji PRL analiza kancelaryjna WRN i UW w Toruniu z lat 1975-1990 stanowi model, który stosować można w badaniach nad biurokracją innych urzędów szczebla wojewódzkiego w tym okresie. Nadaje to dysertacji, pomimo jej analitycznego charakteru, cech uniwersalnych.

Przypisy są sporządzone prawidłowo, jednolicie, w odpowiedniej ilości i obszerności. Podział bibliografii poprawny, źródła należycie wykorzystane i zinterpretowane, literatura dobrana odpowiednio, uwzględniająca najnowsze publikacje z zakresu historii, archiwistyki i

administracji.

Podsumowując należy stwierdzić, że cele, które Autor postawił przed sobą, niewątpliwie udało się mu zrealizować. Nieliczne potknięcia nie mają wpływu na poczynione ustalenia, które są wartościowe, tezy udowodnione, wnioski wyciągane prawidłowo, zaś całość może zostać wykorzystana w działaniach praktycznych zarówno przez teoretyków jak i praktyków dziedziny archiwalnej.

W związku z powyższym stwierdzam, że praca Hadriana Michała Ciechanowskiego pt. „Kancelaria władz wojewódzkich w latach 1975-1990 na przykładzie Wojewódzkiej Rady Narodowej w Toruniu oraz Urzędu Wojewódzkiego w Toruniu” spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim określone w art. 13 ustawy z dnia 14. 03. 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. 2003, nr 65, poz. 595 z późn. zm.).

A handwritten signature in blue ink, reading "Danuta Hajewska". The signature is written in a cursive style with a long horizontal stroke at the end.